

Güç Mücadelesi Bağlamında Sosyolojik Müdahale ve Çeşitleri, Teo-Strateji, Örnekleri ve Unsurları*

Habib Celaleddin Kartal

Dr., Milli Eğitim Bakanlığı / *Dr., Ministry of National Education*

kartalhabib19@gmail.com

ORCID: 0000-0001-8449-7445

Öz

Bu makalede güç mücadelesi olgusu etrafındaki güç-din-toplum ilişkisi, güç olgusunun anlamındaki değişmeye, sosyolojik mücadele ve çeşitlerine değinerek ele alınmıştır. Böylece, mücadelenin sosyolojik boyut üzerinden bilhassa dini ve toplumu kapsayan Teo-sosyolojik ve Teo-stratejik yönü vurgulanmıştır. Bu vurguyla dinin; gündelik yaşamdan siyasete, ekonomiye, ülkeler arası ilişkilere ve tarihe kadar olan ilişki ağı içerisinde stratejik bakış açısıyla yorumlanması amaçlanmıştır. Bu şekilde dinin, sübjektif yönü dışında sosyolojik müdahalenin bir aracı olarak kullanıldığı ortaya konulmuştur. Teo-Stratejilerin özellikle Selefi zihniyeti temel alan örgütler üzerinden yapıldığına dikkat çekilmiştir. Gerçekliğin, güçler mücadelesinde tarihten bugüne ne şekilde dönüştürülebildiğini, kavramların ne şekilde istismar edildiğini gösterme adına, insanların doğal bir özelliği olan tanımlama, adlandırma, yorumlama özelliklerinin en önemli uygulama alanı olduğuna vurgu yapılmıştır. Ayrıca gerçekliğin güç mücadelesine bağlı olarak sürekli değiştirildiği ve yeniden inşa edildiği vurgulanmıştır. Gücün geçmişten günümüze yayılan ve onun zamana, bağlama, şartlara, önemine ve güç araçlarına göre değişen durumunun onu tanımlamayı zorlaştırdığı ifade edilmiştir. Çalışmada disiplinler arası bir yaklaşımla, nitel yöntemin doküman analizi tekniği kullanılarak yeteri miktarda kaynak taranmış, anlamlandırılmış ve analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Güç Mücadelesi, Sosyolojik Müdahale, Teo-Sosyolojik Müdahale, Teo-Strateji.

---

* **İntihal Taraması/Plagiarism Detection:** Bu makale intihal taramasından geçirildi/This paper was checked for plagiarism.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Habip Celaleddin Kartal).

Geliş/Received: 04 Nisan/April | **Kabul/Accepted:** 11 Eylül/September 2022 | **Yayın/Published:** 20 Eylül/September 2022

Atıf/Cite as: Habip Celaleddin Kartal, "Güç Mücadelesi Bağlamında Sosyolojik Müdahale ve Çeşitleri, Teo-Strateji, Örnekleri ve Unsurları = In The Context of Power Struggle Sociological Intervention and Its Varieties, Theo-Strategy, Its Examples and Its Components", Danisname 5 (Eylül/September 2022), 53-82. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7090813>

CC BY-NC 4.0 | This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

In The Context of Power Struggle Sociological Intervention and Its Varieties, Theo-Strategy, Its Examples and Its Components

Abstract

In this article, the power-religion-society relation around the phenomenon of power struggle is discussed by referring to the change of the meaning of the power phenomenon, sociological struggle and its types. Thus, the theo-sociological and theo-strategic aspect of the struggle, which include religion and society in particular, were emphasized through the sociological dimension. With this emphasis, it is aimed to interpret the religion within its connection with daily life, economy, politics, international relations and history with strategic view. Accordingly, it has been revealed that religion is used as a tool of sociological intervention, apart from its subjective aspect. Attention has been drawn to theo-strategies of Islamic societies carried especially through the Salafi mentality-based organizations. Once again, it has been stressed that it is the most important implementation area of the natural features of human being such as describing, naming and explicating features to show how the actuality could change from past to present on the power struggle and how the terms were misused. In addition it has been emphasized that factuality is constantly changed and reconstructed depending on the power struggle. It is stated that the expanse of power over such a wide time period from past to present and its changing situation according to time, context, conditions, importance and power instruments made it difficult to define. In the study with an interdisciplinary approach, using the document analysis technique of the qualitative method, sufficient resources have been scanned, interpreted and analyzed.

Keywords: Religion of Sociology, Power Struggle, Sociological Intervention, Theo-Sociological Intervention, Theo-Strategy.

Summary

In this study, the relation between religion, society and strategy is examined in terms of power struggle. With this way, theo-sociological and theo-strategic sides of power struggle including religion and society are emphasized by means of sociological perspective. By this emphasis, it is aimed to interpret the religion in terms of several different strategic views in the fields of economy, politics, relationships between countries, history and security. Thus it is revealed that the religion includes both a conduct strategy which is positively used and a strategy used for power struggle. On the other hand, it is mentioned that the reality is constructed by the winner of the struggle and it is stated that the language is also influenced by the struggle besides the religion.

The fact that the phenomenon of power is a subject of study, directly or indirectly, for almost every researcher and scientist is because there is almost no period that power was not used in history. The expanse of power over such a wide period of time from past to present and its changing situation according to time, context, conditions, importance and power instruments make it difficult to define it. Delimited definitions cause shallowness in analysis of studies on power, but also unlimited definitions cause limitless complex analyzes. This requires for researches who studies the power phenomenon to deal with it knowing that this is elusive.

Another issue is the repetition of the power struggle from past to present, and

Kartal, In The Context of Power Struggle Sociological Interversion and Its Varieties

positive or negative transformative feature as its nature. Definitions, conceptualizations, words, language and discourse belong to the one who is dominant. New meanings are attributed to words and old meanings are reversed.

Considering the definition of power, it is seen that its most important feature is associational. It is not possible to talk about power without referring to individuals, groups and societies. Then, it is possible to say that the most important area where the power struggle takes place is undoubtedly the social area or in other words the sociological environment. Struggle is essentially a war that takes place in a sociological environment and is veiled by ending "war". The real war is the sociological war, the "war before the war". As to sociological war, it is diversified economically, technologically, biologically, theologically and ecologically. In this study, the sociological war and its types are underlined, as well as the theo-sociological war related to all social institutions, and the theo-strategy, which is a strategy of it. Since the most important area where the power struggle is carried out is the sociological area, and this is done with the types of sociological wars.

Considering that religion is at the center of many problems and used in power struggles, and even the inadequacy of the research carried out by Muslim societies on religion-society, religion-education, religion-economy, religion-strategy, religion-security, it is possible to explain why many circumstances that have taken place in the last 200 years have been experienced in Muslim societies. This is because the societies, which do not adequately realize the types of Theo-Strategy and sociological war, are the ones who are candidates to experience unjust treatments Theo-Strategically. In this regard, the subject of this research is to reveal the strategic aspect, instruments and elements of religion as part of power struggle.

While trying to understand where religion stands in the context of power struggle, it is important to understand how it is used as a strategic instrument for power centers and how it is in relation with other power instruments and resources. Hence, the aim of the research is to interpret and approach religion from a strategic point of view, from economy to international relations, from politics to security, from technology to sociology. In this study, a document analysis technique in compliance with an interdisciplinary approach is used, and adequate amount of document is examined and analyzed for this purpose.

Giriş

Dünya tarihine göz atıldığında hemen hemen birçok konuda doğrudan ya da dolaylı olarak ön plana çıkan ana olgulardan birinin güç olduğu görülmektedir. Bu da gücün toplum içi ve toplumlar arası ilişkilerde ne kadar önemli bir kavram olduğunu göstermektedir. Gücün hemen her konuyla ilintili olan bu özelliği, hem tanımlamasının yapılmasını güçleştirmekte hem de bu alanda yapılan çalışmaların disiplinler arası olma özelliğini artırmaktadır.

Güç konusundaki tanımlara bakıldığında tanımların koşullara, bağlama, güç araç ve kaynaklarına, zamana göre değiştiği görülmektedir. Tanımlardaki bu değişkenlik, güç kavramını üzerinde uzlaşılan noktaları üzerinden ele

almayı gerekli kılmaktadır. Fakat bu sefer de kapsamı geniş tutan güç tanımları ile kapsamı dar tutan güç tanımları arasında kalınmaktadır. Dar kapsamlı güç tanımları analizlerde sığlığa, geniş kapsamlı güç tanımları analiz yapmayı zorlaştıracak bir sınır belirsizliğine sebep olmaktadır. Bu yüzden bu çalışmada problem ele alınırken ilk bölümde gücün anlamındaki değişkenliğe vurgu yapmak suretiyle bir sonraki esas meseleyi anlamlandırma yoluna başvurulmuştur. Güce ait yeni ve nihai bir tanım bulma gayreti içine girmektense, onun Bayburt Taşına benzeyen değişken özelliğine vurgu yapılmıştır.

Diğer taraftan güç mücadelesinin tarihin hiçbir döneminde eksik olmadığı ele alınırken bu mücadelenin artık çağımızda değişen biçimlerine yani elektromanyetik spektrum, uzay ortamı, siber ortam,¹ bilgiyi ve sosyolojiyi kullanma gibi farklı biçimlerine değinilmiştir. Çünkü artık mücadele sahası en makro anlamda coğrafyadan en mikro anlamda toplumların dinine ve o dinin farklı yorumlanma ve yaşayış biçimlerine kadar inmiştir.² İşte bu yüzden hangi sahada ne şekilde mücadele veriliyorsa gücün anlamı veya çeşidi de buna göre yapılmıştır.

Mücadelenin yapıldığı alanlardan birisi olan toplumsal alanın – sosyolojik boyutun- ise Müslüman toplumlarda geçmiş yüzyıllardan bu yana çok fazla hesaba katılmadığı görülmektedir. Oysa bu alanın özellikle İslam toplumlarında “toplumu yönlendirme, manipüle etme, toplum içi ve toplumlar arası ilişkilere etki etme” gibi birçok noktada olumsuz etkilere sahip ve bir güç aracı olarak kullanıldığı tekrar tekrar tecrübe edilmiştir.

Bilhassa tarihten bugüne toplumun hamurunda var olan din, bu mücadelede kullanılan önemli sosyolojik araçlardan biri olmuştur. İslam toplumlarının son 200 yılına bakıldığında Müslümanların darbeler, etnik ve mezhepsel olaylar, işgal ve iç çatışmalarla meşgul edildikleri ve bir türlü kendilerine gelemedikleri ve olayların birçoğunun din-sosyoloji bileşimiyle oluşturulduğu görülmüştür. Bu durumun en önemli nedeni, İslam dünyasında karşılaşılan problemlerin, olgusal değil algısal nedenlere bağlı olarak ele alınmasıdır. İslam toplumlarına Teo-Sosyolojik temelli müdahaleler yapılmakta fakat çözüm analizleri bu bağlamda yapılmamaktadır. Keza Teo-Strateji ve Teo-Sosyoloji alanında yapılan çalışmaların azlığı da bunu göstermektedir.

Oysa Müslüman toplumların geçmişten günümüze doğru Bizans, Haçlı, Moğol hücumlarına ve son yüzyıllarda Batılı devletlerin saldırılarına maruz

¹ Necat Eslen, *Küresel Güç Mücadelesi 21. Yüzyılda Jeostrateji*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2017, s.13-27.

² Hasan Onat, *İslam Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği*, İstanbul: Endülüs Yayınları, 2019, s.27-165.

kalması, ³ iki dünya arasındaki gerilimli ilişki ve mücadelenin devam edeceğini göstermektedir. Bu durum, hem İslam toplumlarının hem de özelde Türkiye'nin Teo-Strateji, Teo-Stratejik Mağduriyet, Teo-Sosyolojik Müdahale, Sosyolojik Savaş ve Çeşitleri gibi kavramları ivedi bir şekilde eğitime ve toplumsal tüm kurumlara içsel hale getirmesini gerekli kılmaktadır. Çalışmanın bu anlamda temel konusu güç mücadelesi ekseninde dinin stratejik boyutunun ne anlama geldiğini, kapsamını ve araçlarını ortaya koymaktır.

Bağlantı kurma ve problemi anlamlandırma anlamında güç mücadelesinin diğer bileşenlerini de ele almakla birlikte -çünkü toplumu oluşturan unsurlar birbirlerini etkiler ve birbirlerinden etkilenir, iç içedirler- bu çalışmada "özellikle mücadelenin din ve sosyoloji ayağı olan Teo-Stratejik ve Teo-Sosyolojik boyutu" ele alınmıştır.

Hem Güç Mücadelesinin hem de dinin tarihi çok eskilere dayandığı için, yeni bir güç inşa etme sürecinde, dinin bunun dışında kalması mümkün değildir.⁴ Çünkü geçmişten günümüze, toplumlar arası mücadelede hem güç araçlarına eşlik eden hem de bizzat bir güç aracı olarak kullanılan mekanizma, inançlar ve kültürel değerler olmuştur.⁵ Bu yüzden "din-strateji, din-güvenlik, din-sosyoloji, din-uluslararası ilişkiler merkezli kavramlar geliştirmek ve dinin gündelik yaşamdan sosyolojiye, politikaya, ekonomiye, toplumlar arası ilişkilere, nüfus, güvenlik ve göçe kadar olan ilişki kapsamı içerisinde stratejik olarak da analizine katkı sağlamak, araştırmanın amacını" oluşturmaktadır. Bu çalışmada önce zihinden bir kavram inşa edilip sonra geçmişten günümüze din adına ortaya çıkan faaliyetler bu kavrama adapte edilmemiştir. Çünkü tam olarak fark edilmese de geçmişten bugüne din, devamlı gücün bir parçası olarak kullanılmıştır. Bu yüzden çalışmada kullanılan Teo-Strateji kavramının kullanımı yeni olsa da, esasında sosyo-politik bir gerçeklik olarak var olduğuna vurgu yapılmıştır. Teo-Stratejinin birden fazla tarifinin olduğunu söylemek mümkündür. Bu çalışmada anlamlardan birisi güç mücadelesi kapsamında diğeri düzen anlamında ve olumlu anlamda iki anlam inşa edilmiştir.

Hangi devlet güçlü ise ya da hangi devletin dünya sistemindeki gücü daha hissedilir ise o devletin kelimeleri, tanımları, kültürü, ekonomisi, imajı ve dini egemen hale gelmektedir. Bunu sağlarken "güçlü, mücadelesinde dini

³ Muhittin Ataman, "Tepkisellik ve İnşacılık Arasında İslami Hareketlerin Batılı Güçlerle İlişkileri", *Küreselleşme Radikalizm ve İslam*, der., İbrahim Turan, Ankara: Maarif Mektepleri, 2017, s.23-34.

⁴ Celil Abuzar, "Dinin Toplumsal Yaşam Üzerindeki Etkisi", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26(2011), s.143-153.

⁵ Nadim Macit, *İmparatorluk Politikalarında Teo-Stratejiler ve Türkiye*, Ankara: Ay Yayınları, 2016, s.9-13.

stratejik olarak kullanmakta mıdır?" temel sorusuna bağlı olarak bu araştırmada cevap bulmaya çalışılan diğer sorular şu şekilde sıralanabilir:

-Güç Mücadelesinde sosyolojik savaş ve çeşitlerinin, Teo-Strateji kavramının farkında olmanın devletler ve toplumlar için önemi nedir?

-Müslüman toplumlarda hangi Teo-Sosyolojik müdahale araçları kullanılmıştır?

-Ekonomi, siyaset, eğitim, nüfus, savunma sanayi, teknoloji, bilim hangi durumlarda sosyolojik müdahaleler ve Teo-Stratejiler için verimli bir ortam yaratmaktadır?

-Din-sosyoloji-güvenlik konularının yoğun araştırmalara konu edildiği toplumla, önemsenmediği ya da fark edilmediği toplum arasındaki fark nedir?

-Teo-Stratejinin unsurları ile sosyolojik savaş ve çeşitleri arasında nasıl bir ilişki vardır?

-Teo-Stratejik mağduriyet ve güç yanılması nedir?

Ele alınan konunun bir yönüyle tarihi, bir yönüyle sosyolojiyi ve uluslararası ilişkileri diğer yönüyle güvenliği ve siyaseti ilgilendirmesi sebebiyle seçilen yaklaşımın disiplinler arası olması ve konuyla ilgili birçok kaynağın taranması kaçınılmazdır. Bu yüzden bu araştırmada, nitel araştırma çeşitlerinden biri olan Doküman Analizi Yöntemi kullanılmıştır. Yönteme uygun olarak yazı temelli olan dokümanlar (kitap, dergi, makale, tez, gazete) ile yer yer görsel işitsel temelli dokümanlardan (TV Programları) yararlanılmıştır.

1. Güç Kavramının Anlamının Değerlendirilmesi, Tanımı ve Çeşitleri

Güç olgusunun insanlıkla eş olan tarihin en eski olgularından biri olduğu ifade edilmektedir. Buna bağlı olarak yüzyıllık dilimler içerisinde güç mücadelesinin olmadığı bir döneme de rastlanmamaktadır.

İnsanlık tarihinin sadece bilinen 7000 bin yıllık evresi dikkate alındığında 100 yıllık dilimlerin neredeyse 90 yılının güç mücadeleleriyle geçmiş olması,⁶ tarih ile güç mücadelesi kavramının etle tırnak gibi birbirine yapışık olduğunu göstermektedir. Bu durum güç olgusunun bizzat kendisinin de aynı zamanda insansız, toplum olmadan düşünülemeyeceği anlamına gelmektedir. O halde bir kişinin ya da toplumun güçlü olduğunu ifade edebilmek, ancak başka kişi ya da toplumlar var olduğunda ve karşılaştırıldığında mümkün olmaktadır.⁷ Bu şekilde iki toplum arasındaki ilişkiyi tanımlayan özelliklerden birisi olarak güç farklılığı kavramı

⁶ Muzaffer Ercan Yılmaz, "Westphalia'dan Günümüze Savaş", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 14(2007), s.18.

⁷ Hazerfen Gültekin, *Türk Dış Politikasında Kamu Diplomasisi ve Yumuşak Güç Kavramı*, Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s.17.

doğmuştur.⁸

Başka kişi ve toplumlara istediklerini yaptırma eylemi, güç olgusunun kişi ve toplum bazında önemsenen bir değer olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır. Güç tarihten günümüze yıkıcı ve yapıcı anlamlarda kullanılagelmiştir. Gücün süreç içindeki bu iki anlamı veya ikisine bağlı olarak ortaya çıkardığı etki, ona sahip olmanın çok önemli olacağı algısını tüm devletlerin adeta DNA'sına işlemiştir. Böylece ona sahip olmak için girişilen mücadeleler sürekli bir öteki ve güç mücadelesinin ikilemli dünyasını yaratmıştır.

Güç mücadelelerine sahne olan dünya, gücü ele geçirenlerin güç algılamalarıyla tekrar tekrar değişime uğramıştır. Perslerin, Helenlerin, Romanın, Bizanslıların, Osmanlının, İngiltere ve Amerika'nın en güçlü oldukları dönemde, dünya da güçlünün kültürünün, dininin ve dilinin en güçlü olduğu bir sahne olmuştur. Böylece güç olgusunun koşullara, bağlama, gücü kullananlara, zamana, güç araç ve kaynaklarına, algı ve tutumlara göre gösterdiği değişiklik, anlamının da net olarak ortaya çıkmasını engellemiştir.⁹ Güç olgusu hem çok boyutlu¹⁰ hem kaygan bir kavram olma özelliğine bürünmüş,¹¹ literatürde farklı şekillerde tanımlanmaya başlamış ve anlamı belirsizleşmiştir.¹² Nye tarafından gücün aşk gibi hava gibi ancak yaşanıldığında anlaşılan bir şey olduğuna vurgu yapılırken, bu belirsizliğe işaret edilmiştir.¹³ Salt bu belirsizlik sebebiyle uluslararası ilişkiler disiplinde gücün tanım ve niteliği üzerinden Realist, Neo-Realist, Liberalist, Concructivist, İdealist gibi farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır.¹⁴ Örneğin Realizm gücü insanın doğasından kaynaklı bir özellik olarak tanımlarken, Neo-Realistler uluslararası sistemin devletleri güvenlik kaygısına iten anarşik doğasından kaynaklı olarak tanımlamışlardır. Böylece zaman ve koşullar ve değişen güç araçları bakış açılarını da tanımları da etkilemiştir.¹⁵

⁸ Nurcan Kemikkıran, "Güç Mesafesi Yüksekse Eşitsizlik mi İstenir?", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 2(2015), s.319.

⁹ Haluk Özdemir, "Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 3(2008), s.114-116.

¹⁰ Sezgin Kaya ve Agil Mammadzade, "Çin'in Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleriyle İlişkilerinin Akıllı Güç Kavramı Bağlamında Analizi", *Doğu Asya Araştırmaları Dergisi*, 1(2019), s.38-39.

¹¹ Peter Bachrach ve Morton S. Baratz, "Two Faces Of Power. *The American Political Science Review*", 56(1962), s.947.

¹² Necmi Gürsakal, *Küreselleşme Teknoloji Ağlar ve Güç*, Bursa: Dora Basım-Dağıtım Ltd. Şti, 2018, s.157-159.

¹³ Joseph S. Nye, *Yumuşak Güç Dünya Siyasetinde Başarının Araçları*, çev., Reyhan İnan Aydın, Ankara: BB101 Yayınları, 2017, s.19-24.

¹⁴ Yücel Bozdağlıoğlu ve Çınar Özen, "Liberalizmden Neoliberalizme Güç Olgusu ve Sistemik Bağımlılık", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 4(2004), 59-79, s.60.

¹⁵ Mehmet Şahin, *Din-Dış Politika İlişkisi Örneği*, Ankara: Barış Kitap, 2016, s.9-87.

Gücün tanımı konusunda “ortak olan tek şey, onun anlamı üzerinde bir uzlaşmaya varılamayacağı” gerçeğidir. Çünkü gücün geniş anlamda yaygın kullanımı sınırlarının belirsizleşmesine, güç basit bir şekilde ifade edildiğinde ise anlam kaybı yaşamasına neden olmaktadır.¹⁶ Dolayısıyla güç kavramının çok kapsamlı bir tanımını yapmak yerine onun, bu araştırmada bahsedilen konu ile ilgili analizi mümkün kılacak kaygan özelliğine dikkat çekilmiştir.

Güçle ilgili açıklamaların teorik olarak basitleşmesine neden olan kayganlık ve değişkenlik özelliği,¹⁷ bazı kavramların (otorite, baskı, etki, şiddet gibi) güç kavramının yerini almasına da neden olmuştur.¹⁸ Böylece bir mücadele sonrası ortaya çıkan durumu ve sonuçları olgusal sebeplerle doğru bir şekilde analiz etmek yerine algısal sebepler devreye girmiş ve doğru analizi güçleştirmiştir.

Gücün temelini oluşturan unsurların ve kaynakların (toprak-ülke, yer altı-üstü madenler, bilim, din vs.) değişken olması,¹⁹ gücün tanımlarındaki dalgalanmalara sebep olmakta ve güç ekseninde gelişen ve güce bağlı problemleri etkilemektedir.²⁰ Günümüzde ise güç savaşının yalnızca bilinen araçlarla (savaş gemisi, uçak, tank vs.) sınırlı olmaması, bunlara uzaya fırlatılan füze ve uyduların, hacker saldırılarının, EMP bomba ve teknolojisinin,²¹ para-altın-maden, toplum, din, kültür, geçmiş bilgi gibi mekanizmaların katılması gücün dinamik olmasının ve onun tanımındaki değişkenlik ve kayganlık özelliğinin kanıtıdır.

Diğer taraftan kelime anlamı olarak güç olgusu, İngilizce *Power* ve Fransızca *Pouvoir* kelimesinden gelen, Latince *Potis*, *Potestas* ve *Potentia* kelimesine dayanan bir olgudur.²² Başkalarını etkileme yeteneği ya da potansiyeli ise gücün, Romalılar tarafından kullanılan anlamıdır.²³ O halde gücün, en temel anlamıyla “etkileme yeteneği ve potansiyeli” olduğunu söylemek mümkündür. Bu anlamıyla güç, elde mevcut ve potansiyel anlamında ham madde olma özelliği taşımaktadır. Muharrik bir güç ve enerji

¹⁶ Kadir Sancak, *Uluslararası İlişkilerde Güç Kavramı ve Yumuşak Güç*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, s.2-59.

¹⁷ Kadir Sancak, “Güvenlik Kavramı Etrafındaki Tartışmalar ve Uluslararası Güvenliğin Dönüşümü”, *KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2013), s.124.

¹⁸ Zeliha Sağlam, “Güç Kavramı ve Ortadoğu’da Değişen Dengeler Üzerinden Güç Okuması”, https://insamer.com/tr/guc-kavrami-ve-ortadoguda-degis-en-dengeler-uzerinden-guc-okumasi_43.html (erişim 10.09.2018).

¹⁹ Sabahat Bayrak, “Yönetimde Bir İhmal Konusu Olarak Güç ve Güç Yönetimi-II”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2001), s.23.

²⁰ Sancak, *Uluslararası İlişkilerde Güç*, s.41.

²¹ Eslen, *Küresel Güç Mücadelesi*, s.15.

²² Volkan Öngel ve Gülşah Gençer Çelik, *Sosyal Bilimler Perspektifinde Güç-II*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2020, s.3-205.

²³ Sancak, *Uluslararası İlişkilerde Güç*, s.34.

vardır fakat potansiyel konumdadır.

Yine güç, “sosyal bir ilişkide diğerlerinin yaptığı baskıya rağmen bireyin karşı koyabilmesi ve bunu yaparken amacı için ihtiyacı olan araçları kullanma ve sonucu elde etme yeteneği” diye de tarif edilmiştir. Bu tip tanımlarda ise gücün, sosyal ilişkisel özelliğine, sonuç elde etme ve bunu yaparken kullanılan önemli araçlara, mükafat-mücazat-telkin, vs.,²⁴ atıf yapılmıştır. Oysa bu tip tanımlar gücü ele alan “öznel yaklaşımlara” uygundur. Öznel yaklaşımlar kısmi güç uygulamayı içeren aktör merkezli yaklaşımlardır. *Nesnel yaklaşımlar* ise baskılayan ve zorlayan yanlarıyla toplumsal yapıların etkileyciliğini yansıtmaktadır.²⁵

Güç olgusunu, unsurlarına göre yani toprak altı ve üstü zenginlikler, nüfus niteliği, para-altın-döviz, teknoloji vs.yi baz alarak tanımlamaya gayret eden açıklamalar ise, sonuçlara dayanarak yapılan açıklamalara göre analizlere daha fazla imkan tanımaktadır. Çünkü yalnızca sonuca önem veren bir güç tarifi, eskiye doğru akılcı hikâyeler inşa etmeyi sağlarken, tarafsız bulgulara ulaşmaya müsait değildir. Gücün hem elde mevcut olan hem de yönetilen vasıtalarının devamlı beklenen sonuçları üretmemesi bunun kanıtıdır. Güç unsuru kontrol edilemediği durumlarda güç ortaya çıkarmamakta tam tersine sahip olanın daha fazla problemler yaşamasına neden olmaktadır. Günümüzde zengin maden yataklarına sahip olan birçok İslam ya da gayri İslam ülkenin başının dertten kurtulmadığı görülmektedir. O halde güç olgusunun kapsamına anlamındaki belirsizlik, kayganlık, ilişkide ortaya çıkması ve potansiyel yetenek olması haricinde kontrol edilebilir olması şartı da eklenmelidir. 2010’da Arap ülkeleri üzerinde uygulanan bir araştırmada petrole sahip ülke halklarının yarısının mutsuz olması buna örnek oluşturmaktadır.²⁶ Mevcut kaynakların bir ülke için sadece bir potansiyel olduğu ortadadır. Bu yüzden güç kavramı, sadece güç kaynakları perspektifinden açıklanamayacak bir değişkenlik ve görelilikle sınırlanmıştır. Aynı şekilde güçlülerin fazla olduğu bir çevreyle güçlülerin az olduğu bir çevreye yani güçlü istatistiğine göre yapılan güç tarifleri de değişkenlik göstermektedir. O halde gücün tanımı yapılırken, “Potansiyel Güç” ve “Gerçek Güç” tanımı arasındaki farka işaret etmek gerekmektedir. Böyle bir gücü, “dönüştürülmüş” diye isimlendirmek mümkündür.

Güç unsur ve kaynaklarının zamanlaması da gücün tanımını etkileyen ve gücü belirleyen bir faktördür. Örneğin petrolün endüstri devriminden önce önemli bir güç vasıtası olmaması, uranyum madeninin II. Dünya

²⁴ Özdemir, “Uluslararası İlişkilerde Güç”, s.116.

²⁵ Engin Yıldırım, “Güç Kavramı ve İstihdam İlişkisi”, *Amme İdaresi Dergisi*, 4(1998), s.51.

²⁶ İrfan Kalaycı ve Barış Aytekin, “Çağımız İslam Dünyasında Yaşanan Dinsel ve Sosyo-Ekonomik Sorunlar (Teşhis Boyutu)”, *Avrasya Etüdüleri*, 1(2016), s.159.

harbinden önce çok etkili bir güç vasıtası olmaması bunu göstermektedir. Eskiden güçlüünün meydandaki genel testi savaş gücüydü. Ama asırlar içinde toplumların her konuda bilgi, birikim ve gelişimi arttıkça güçlü olmayı sağlayan kaynaklar da değişmiştir.²⁷ Hatta kaynaklardaki bu değişimlere göre devletlerin güç kavramıyla isimlendirilmesinde bile farklılıklar olmuştur. “Güneş Batmayan İmparatorluk”, “Asya’nın Kapları”, “Roma ya da Osmanlı İmparatorluğu”, “Küçük, Orta”,²⁸ “Bölgesel Güç”, “Süper Güç”, “Hegemon Güç”²⁹ ya da “Yapısal Güç”,³⁰ “Hiper Güç” gibi tasnifler yapılmıştır. Dolayısıyla eskiden birkaç özellekle inşa edilen güç tarifleri ve gücün kapsamı, yerini, çok özellekli ve çok kapsamlı güç tariflerine bırakmıştır.

O halde güç hakkında inşa edilen tarifler, gücün hangi boyutta ele alındığını göstermekte, zamana, bağlama, şartlara, coğrafyaya göre değişebilmekte ve bunun sonucunda ortaya çıkan güç mücadelesinde hangi vasıta ve stratejilerin hangi miktarda ne zaman kullanılması gerektiğini belirlemektedir.

62

Gücün kapsamı ve dolayısıyla tanımı konusundaki bu esnek temel ve gücü uygulayanların yöntem farklılığı,³¹ değişik alanlarda, örneğin ülkeler arası ilişkilerde; “sert güç, yumuşak güç, akıllı güç” biçiminde adlandırmaları, ya da “panoptik güç, politik güç, sosyal güç, ekonomik güç vs.” biçiminde adlandırmaları ortaya çıkarmıştır. Mesela mücadelede askeri güç ve ekonomi gücü kullanılıyorsa bu, “sert güç” olarak adlandırılmıştır. Bu adlandırmada hem sonuçlar hem de kullanılan güç unsurları hesaba katılmıştır. Çünkü sonuçları itibariyle sert güç yıkıcı ve yok edici olabilmektedir. Havuç ve sopa benzetmesi ile ifade edilen sert güçte,³² hangi araçların havuç hangi araçların sopa olarak kullanılacağı bağlama göre değişmektedir.³³

Diğer bir güç çeşidi ise, iknayı esas alan, “yumuşak güçtür”. Etkilenen devlet, bu durumu algılayamamaktadır.³⁴ Çünkü somut tehditler, ödül ve görünür bir ilişki söz konusu değildir.³⁵ Gücün diğer yüzü olarak isimlendirilen bu güç türünde, güçlü ülkeler birçok bakımdan “model” olmaktadır. Yumuşak güç bir cezbetme gücüdür ve yumuşak gücün

²⁷ Nye, Yumuşak Güç, s.22.

²⁸ Hasan Köni, *Kaos Batı Hakimiyetinin Çöküşü*, İstanbul: Wizart Edutainment, 2016, s.15-204.

²⁹ Eslen, Küresel Güç Mücadelesi, s.27.

³⁰ Yılmaz Sarıöz Gökten, *Hegemonya İlişkilerinin Dünü, Bugünü ve Geleceği Neo-Gramsci Bir Bakış*, Ankara: Nota Bene Yayınları, 2013, s.23-176.

³¹ Sancak, *Uluslararası İlişkilerde Güç*, s.58.

³² Nye, *Yumuşak Güç*, s.24.

³³ Sancak, *Uluslararası İlişkilerde Güç*, s.59.

³⁴ Yücel Bozdağlıoğlu ve Çınar Özen, “Liberalizmden Neoliberalizme Güç”, s.65.

³⁵ Öngel ve Çelik, *Sosyal Bilimler Perspektifinde Güç*, s.202.

kaynakları cazibeyi oluşturan değerlerdir.³⁶ Yumuşak güç kaynakları, hedef ülkeleri etki altında bırakan sert güç kaynağı dışındaki (Kültür, diplomasi, dil, medya, sinema, din) etki araçlarıdır.

Fakat yumuşak gücün de bir yere kadar etkili ve sınırlı olduğunu dile getiren düşünceler, yumuşak güç ile sert gücün birlikte kullanılması gerektiğini dile getiren başka bir güç çeşidini ortaya çıkarmıştır. Joseph Nye'in ortaya attığı bu kavram, ABD gibi, büyük diye bilinen güçlerin dünya üzerindeki faaliyetlerini anlama açısından önemli yararlar sağlamaktadır.³⁷ Yine günümüzde medyanın her tür manipülasyon için kullanılması anlamında "Keskin Güç" tanımının ortaya çıkması, zaman geçtikçe çeşitlenmenin devam edeceğinin de kanıtıdır.

2. Sosyolojik Savaş, Çeşitleri ve Teo-Sosyolojik Müdahale Araçları

İnsanların somut ve soyut her şeye isim verme özelliğinin (Bakara, 2/31) doğal bir sonucu olarak, güç mücadeleleri de yine insanlar tarafından farklı farklı isimlendirilmiştir. Örneğin devletlerarasında sert güç unsurlarının kullanıldığı mücadeleler "savaş" olarak tarif edilmiştir. Gerçek savaş ise savaş olarak bilinen olaydan önce başlamaktadır. Bu anlamda, savaş olarak ifade edilen durumun, mücadelenin sonucu olan ve sonlandığı, bittiği nokta olarak ifade edilmesi mümkündür. O halde güç mücadelelerinin "gerçekte savaşla yani savaş öncesi olaylarla" başlayıp bilinen anlamıyla savaşla sona erdiği söylenebilir.

Esasında gerek geçmişte gerekse artan bir şekilde günümüzde savaşa giden süreçten önceki güç mücadelesi büyük oranda önemli olsa da bariz bir şekilde fark edilememiştir. Tarih içindeki savaşlar dikkate alındığında savaş öncesi mücadele, özellikle 20. yüzyıldan günümüze ve gitgide artan bir şekilde, düşman gücün bütün ulusal güç unsurlarına karşı yapılmaya başlanmıştır. Bu şekilde sınırların içinde ve standart cephe savaşından önce yeni bir savaş ve strateji belirmiştir. Mücadele; "Topyekûn Savaş, Hibrit Savaş" şeklinde adlandırılmıştır. Böylece askeri güce ek olarak politik, ekonomik, demografik, jeo-politik, jeo-stratejik, sosyolojik, dini-kültürel güçten oluşan ulusal güç unsurlarının da güvenliğin sağlanmasında rol almaları mecburi olmuştur.³⁸ Çünkü artık, gerçek savaşın "savaş öncesi savaş" olduğunu göremeyenlerin ya da mücadelenin sosyal-stratejik yönlerini analiz edemeyenlerin uzun süreç içerisinde kaybettiği

³⁶ Nye, *Yumuşak Güç*, s.24.

³⁷ Kaya ve Mammadzade, "Çin'in Orta ve Doğu Avrupa", s.39.

³⁸ Metin Ocak, "Hangi Ögeler Ulusal Güvenlik Strateji Belgesini Oluşturmalıdır? Bir İçerik Analizi", *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 1(2016), s.25-26.

görölmüştür.³⁹ Dünya çapındaki mücadelelerin bir kısmı toplumların çatışması şeklinde bir görüntü verirken, bu çatışmaların dışında kalan yaklaşık 44'ünün "tampon mekanizmalar" kullanılarak yapılan ve aykırı savaşlar ve mücadeleler olması bunun kanıtıdır.⁴⁰ Bu da bilinen savaş silah ve yöntemlerinin yanında diplomasi, istihbarat, din, kültür, medya, ekonomik manipülasyon, nüfus, göç, siyaset, aile, değerleri kapsayan ve "savaş öncesi savaş" diye bilinen sosyolojik savaş topluluklar için zorunlu hale getirmiştir.

Savaş öncesi savaş durumu, günümüzde basit görünen bir bilgiyi veya rakibin stratejik hatasını kullanmanın yanında rakibin güç unsur ve kaynaklarına bilgi ve sosyolojisine yoğun bir şekilde hâkim olmayı da gerekli kılmaktadır. Artık süper güçlü olmak demek, düşman gücün toplumuna ait her tür bilgiyi (yaşam stilleri, hisleri, davranış modelleri, dil ve dinleri, dine bağlı yorum farklılıkları, alış-veriş ve yeme alışkanlıkları vs.) üst seviye analiz ederek propagandalarında kullanabilmek demektir.

Sosyolojik bilgi, toplumlar hakkında arketip kod bilgisinin de elde edilmesi demektir. Toplumların arketip kodları geçmişten gelmekte, şu an var olmakta ve geleceğe taşınmaktadır. Bu anlamda arketip kodlar toplumların sosyolojik DNA'sı olarak çok önemli olmaktadır.⁴¹ Çünkü toplumların kırılma noktalarının analizi için son derece önem taşımaktadırlar. Son 200 yılda güç mücadelelerinde açık ara önde olan Batı'nın tarım, ekonomi, din, siyaset, eğitim, aile gibi sosyolojinin kapsamına giren her alanda ve rakipleri hakkında strateji üretmek amacıyla çok fazla düşünce kuruluşu olmasına karşın,⁴² Müslüman topluluklarda bu tip kuruluşlardaki yetersizlik ve özellikle Türkiye'nin son yıllar hariç çok az sayıda düşünce kuruluşuna sahip olması da sosyolojik savaş konseptinin tam olarak bilinmediğinin göstergesidir. Hatta birkaç ülke hariç dünyanın birçok ülkesi ve özellikle Müslüman toplumlar, bu "farkında olunmayan gerçek savaş" konusunda kaliteli eleman kıtlığı yaşamaktadır.⁴³ Bahsedilen topluluklarda aynı olayların tekrar tekrar yaşanması ve yüksek yoğunlukta sosyolojik ve dini temele dayanması da bu konudaki yetersizliğin diğer bir kanıtıdır.

Nasıl ki günümüzde savaş tür ve araçları bilinen tür ve araçlardan (gemi-

³⁹ Cahit Aslan, "Kafkasya'dan Karadeniz'e Sürdürülebilir Güvenlik: Kafkasya'nın Kadim Halkları Üzerinden Bir Değerlendirme", *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E Dergisi*, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/382829> (erişim 24.05.2019).

⁴⁰ Gökhan Astan, "Gelişen Teknolojiler ve Değişen Muharebe Şartlarında Geleceğin Askerine Yönelik Teknoloji Öngörü Çalışması", Yüksek Lisans Tezi, Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2015, s.11-20.

⁴¹ Sefer Darıcı ve Ebru Karadoğan İsmayıl, "Popüler Kültür, Oyunlar ve Propaganda: Terörizmin Antropolojik Kodları", *Bilge Strateji*, 19(2018), s.45.

⁴² Özer Köseoğlu ve Ömer Faruk Köktaş, "Bilgi, Güç ve Siyasetin Kesişiminde Düşünce Kuruluşları: Kamu Politikaları Bağlamında Bir Analiz", *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 30(2017), s.534.

⁴³ Ömer Özkaya, "Oyunu Anlayamamak", www.güneş.com (erişim 01.03.2019).

uçak-tank-füze) uzaya, dijital alana ve elektronik harbe dönüştüyse⁴⁴ gerçek savaş şeklinde adlandırılan “savaştan önceki kapaşma” araçları da farklılaşmıştır.⁴⁵ Böyle bir mücadele olurken rakip güçlerden birinin kendi durumunun farkında olmaması mücadelenin seyrini sosyolojik savaş konseptini bilen lehine değiştirmektedir. Hatta günümüzde çok nadir de olsa medyada analiz edilebildiği fakat tam olarak isim verilemediği görülmektedir. 04.09.2019’da Didem Arslan’ın “Türkiye’nin Nabzı” programında Prof. Dr. Yusuf Kaplan’ın 62. dakika içinde ifade ettiği:

“(...) Bir toplumun başına gelebilecek en büyük felaket, başına neyin geldiğini bilememesidir. Bu ülkenin başına ne geldiğini, bu ülkenin aydınları bilmiyor”,⁴⁶ cümlesi sosyolojik mücadele ve müdahaleyi bilmemenin sona meydana gelecek bir savaşa da olumsuz etki edeceğini göstermektedir. Hatta bu durum sadece uluslararası mücadeleler değil, iç toplumda meydana gelen politikadaki iktidar mücadelelerine de yansıyacak kadar önemli bir konu olmaktadır. Hangi politik grup sosyolojiye hâkimse, iktidar o olabilmektedir.

İslam toplumlarının, birkaç yüzyıldır maruz kaldığı toplumsal müdahalelerin neden olduğu “anlamlandırma ve politika-strateji geliştirme” problemleriyle uğraştıkları görülmüştür. Küresel düzene hâkim olan güç sahibi devletler, bu mücadelede diğer devletleri devamlı bağımlı hale getirmek için farklı yöntemler kullanmıştır. Müslüman toplumlarının birçoğundaki son yüzyıllara ait durum ise uzun bir süreden beri kendi üzerlerine uygulanan metotları teşhis edemediklerini göstermektedir.

Mücadelenin yönteminin bilinmemesi, nasıl karşı konulacağını bilinmemesi anlamına gelmektedir.⁴⁷ Problem, Batılı devletlerin sosyolojik mücadele ve müdahale stratejisini anlama ve bu stratejiye karşı koyma konusunda⁴⁸ durmakta ya da problemin yalnızca bir parçasının ele alınması yüzünden problem, tüm sorunların nedeniymiş gibi bir yanılsa düşünülmektedir.

Diğer bir problem ise, Müslüman coğrafyada bu yeni savaş konseptinin güvenlik konusu içinde net olarak yer almamasıdır.⁴⁹ Bunun bir nedeni, bu coğrafyadaki ülkelerin kendilerine ait sosyolojik literatür ve veriyi yaratamamaları, bir diğer nedeni ise, Batının sosyolojik yöntem ve varsayımlarının İslam toplumları için de uygun olduğu inancıdır. Batıya ait

⁴⁴ Eslen, Küresel Güç Mücadelesi, s.15.

⁴⁵ Astan, Gelişen Teknolojiler, s.11.

⁴⁶ Didem Arslan Yılmaz, “Tarikatların Toplumdaki Yeri Ne? Cemaatler Nasıl Denetlenebilir?”, <https://www.haberturk.com/tv/program/turkiyenin-nabzi/163> (erişim 04.09.2019).

⁴⁷ Özkaya, “Oyunu Anlayamamak”, (erişim 01.03.2019).

⁴⁸ Yusuf Çağlayan, *Sosyolojik Savaş Jeokültür Jeopolitik Jeogüvenlik*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2017, s.17-23.

⁴⁹ Sait Yılmaz, “Güçsüz Güç”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 5(2007), s.69-97.

tarih, din, ekonomi, batının mezhep ve din savaşları, batının eğitimi ve yaşantısı ile İslam toplumlarındaki durum son derece farklı olmasına rağmen, İslam toplumlarındaki meselelere oradaki sosyolojik çıkarım ve metotlarla bakılması yöntem yanlısına ve yanlış analizlere düşülmesine neden olmuştur. Başkalarına ait bulgular ve başkalarının yöntemi ile kendi meselelerine çözüm üretmeye çalışmak, galip olanın etki alanından çıkamama ve sürekli manipüle edilme sonucunu doğurmuştur.

Ülkemizde, Osmanlı'nın dağılma döneminden günümüze kadar, sokak kalkışmaları, Mehdilik hareketleri,⁵⁰ 1960 yılı propaganda faaliyetleri, işçi ve öğrenci protestoları, 1970 yılı enerji sorunu ve terör ortamı ile 1980 yılı bölücü terör nedeniyle 30 bin insanımızın ölmesi,⁵¹ isyan, darbe, sağ-sol kavgaları, devlet başkanının asılması, yoğun koalisyonlu dönemler, en son 15 Temmuz darbe girişimi gibi çok sayıda olumsuz ve toplumsal zamanı yok eden olayın görülmesi, güvenlik konusunda "savaş öncesi savaş yani sosyolojik savaş kavramının" önemsenmediğini ve böyle olayların tekrar yaşanabilme ihtimali olduğunu göstermektedir. Halbuki toplumsal bütünlüğün olmadığı ya da sağlanamadığı bir devletin toprak bütünlüğünden bahsetmek oldukça zordur. Çünkü, güvenlikle alakalı problemlerin kaynağında artık, hepsi sosyolojik alan üzerinden senaryo edilen kimlik temelli "Etno-sosyolojik", insanların sağlığını hedef alan ve yeme alışkanlıklarını biçimlendiren ve sosyolojiye etki eden "Biyososyolojik", doğal çevrenin tahrip edilmesi ve insanları depresif yapan gergin bir şehir sosyolojisi yaratılması suretiyle kent sakinlerini olumsuz etkilemeyi hedefleyen "Eko-(ekolojik) sosyolojik", ve yine sert güç unsuru olan ekonomi kullanılmak yoluyla sosyolojik hareketleri tetikleyen "Eko-(ekonomik) sosyolojik", teknolojiyi yoğun bir şekilde kullanarak toplumları ikna edip yönlendirmeyi hedefleyen "Tekno-sosyolojik savaş" ve dini stratejik bir biçimde kullanarak toplumları etkileyen "Teo-sosyolojik savaş, Teo-sosyolojik müdahale ve mücadele" bulunmaktadır. Bu durum sosyolojik güvenlik konusunun bilhassa çağımızda ne derece önemli olduğunu göstermektedir.

2017'de Türk halkının bir yılda 2 milyar kutu ilaç kullandığı ve milyonlarcasının MR çektirip ameliyata alındığı dikkate alınırsa, sağlık olayının bir beka sorunu ve güvenlik meselesi olduğu ve bu durumun "biyososyolojik savaş" akla getirdiği görülmektedir.⁵² Aynı şekilde 2019 yılı kış mevsiminde Çin'in Wuhan şehrinde ortaya çıkıp bütün dünyaya yayılan

⁵⁰ Vejdi Bilgin, "İslam Tarihinde Politik ve Dini Dil Üzerinden Nüfuz Mücadelesi", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 1(2014), s.20.

⁵¹ Mehmet Burhanettin Coşkun, "Güvenlik Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme: Türkiye ve İran", *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 4(2015), s.11.

⁵² Ramazan Kurtoğlu, *Biyososyolojik Savaşlar İklim-Su-Gıda-Gdo-Sağlık İstihbaratı*, İstanbul: Destek Yayınları, 2018, s.26-258.

Covid virüsünün; yalnızca 3 ay gibi kısa bir sürede ülkelerin ekonomilerine olumsuz bir etki yaparak bir “Eko-Sosyolojik mağduriyet”, dünyadaki ibadethanelerin kapanması sonucunu doğurduğu için bir “Teo-Sosyolojik zafiyet”, yine zorunlu karantina uygulamalarını ortaya çıkardığı ve evde kalmanın bir neticesi olarak insanlarda teknoloji bağımlılığını artırdığı için bir “Tekno-Sosyolojik mağduriyet” yarattığı söylenebilir.

Bu olayların tamamı sosyolojik savaş çeşitlerinin iç içe olabildiğinin de kanıtıdır. Tarih araştırmacısı Quataert, 1907 yılında Osmanlı devletinde görülen hayvansal kaynaklı salgının ve stok yetersizliğinin II. Abdülhamit’in düşürülmesinin ve Jön Türk kalkışmasının bir sebebi olduğunu ifade ederken,⁵³ esasında sosyolojik müdahale kavramına vurgu yapmıştır. O halde çağımızdaki değişimin hızı ve toplumlar üzerindeki etkileri, toplumlara her alanda sosyolojik savaş ve çeşitleri konusunu anlatmayı gerekli kılmaktadır.

Toplumsal bütünlüğün yok edilmesi, toplumun din ve etnik-mezhebi temelli ayrıştırılması ve her bir grubun diğerini dışlayıcı hale sokması anlamına gelmektedir. Çünkü din; etnik, ulusal ve uluslararası siyaset ve savaşlarda anahtar rolü üstlenmektedir.⁵⁴ Toplumsal bütünlüğünü yitirmiş toplumlar onları bir arada tutacak dayanışma araçlarını yitirmişlerdir. O halde sosyolojik savaş ya da sosyolojik mücadele ve müdahalenin bir tanımı yapılacak olursa denilebilir ki Sosyolojik Savaş: “bir toplumun dinamiklerini hedefine koyan, toplumu açık iletişim toplumundan atomize edilmiş kapalı iletişim toplumu haline getiren ve ayrışmayı daha da teşvik eden, böylece farklı amaçlar için sosyolojiyi araç olarak kullanan savaş türüne” verilen isimdir.⁵⁵ Rakip toplumun sosyolojisini derinlemesine “bilme, istila edip mülk olarak edinme ve sonra yeniden inşa etme”,⁵⁶ sosyolojik savaşın en önemli süreçleridir.

Diğer taraftan bu çalışmada her ne kadar sosyolojik savaşın Teo-Sosyolojik savaş ve Teo-Strateji kısmına değinilse de tüm çeşitlerinin birbirleriyle doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkili olduğunun bilinmesi gerekmektedir. Çünkü sosyolojik savaş bir bütündür, toplumsal yapı ve kurumlar birbirleriyle sürekli ilişki içinde etkilenen ve etkileyen pozisyonda bir sürece sahiptir.

2.1. Toplumlara Müdahalenin Bir Vasıtası Olarak Teo-Sosyolojik Müdahale ve Araçları

⁵³ Donald Quataert, *Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş (1881-1908)*, çev., Sabri Tekay, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017, s.13-33.

⁵⁴ Vamık D. Volkan, *Körü Körüne İnanç, Kriz ve Terör Dönemlerinde Geniş Gruplar ve Liderleri*, çev., Özgür Karaçam, İstanbul: Okyanus Yayınları, 2012, s. 22-72.

⁵⁵ Yusuf Çağlayan, *Sosyolojik Savaş*, s.17-21.

⁵⁶ Edward W.Said, *Şarkiyatçılık Batı'nın Şark Anlayışları*, çev., Berna Ülner, İstanbul: Metis Yayınları, İstanbul, 2003, s.9-102.

Din herhangi bir zamanda yalnızca bireysel alanla sınırlı olan bir olgu değildir. O, somutlaşıp birey ötesi bir hal alarak toplumsal hale gelir. Böylece din ile toplum birbirini etkileyen bir boyut kazanır. Bu etkileme hem olumlu hem de olumsuz bir şekilde gerçekleşir. Her ne kadar karşılıklı etkileşim olayı ilkel ve çağdaş toplumlarda farklı olsa da kaçınılmazdır.⁵⁷ Kaçınılmaz ve dinamik olan durum dini, sosyolojinin çok önemli bir harcı yapmaktadır.

Bu bağlamda Teo-Sosyolojik mücadele ve müdahalenin anlaşılabilmesi, dinin toplumsal işlevlerini bilmekle de yakından ilgilidir. Teo-Sosyolojinin ele aldığı dinin bu yönü, onun salt sosyolojiyi ilgilendiren bir olgu olduğu anlamına gelmemelidir. Yani bu araştırmada Teo-Sosyolojik müdahale ifadesi, dinin toplumla ilişkili olarak olumlu ya da olumsuz kullanımlarına dikkat çekmek için kullanılmıştır.

Dinin zihniyet inşa etme, birleştirme, çatıştırma, motivasyon, organize etme, sosyalleştirme, toplumsal kontrol, dönüştürme, kültürel aktarım vs. gibi birçok olumlu ya da olumsuz fonksiyonu,⁵⁸ yani dinin hem Weber'in dile getirdiği dönüşümü sağlayan hem de Marks'ın dile getirdiği değişimi önleyen özelliği,⁵⁹ Teo- sosyolojik savaş kapsamına girdiği gibi, kutsal metinleri yorumlama yoluyla dine tabi olanları manipüle ederek, hedeflenen sosyal değişimi yaratmak da bu savaş kapsamına girmektedir.

O halde Teo-Sosyolojik savaşın bir tanımı yapılacak olursa denilebilir ki Teo-Sosyolojik Savaş; "sert güç unsurlarının kullanıldığı bilinen savaştan önce, dini-sosyolojik verileri yumuşak ve akıllı güç unsurlarıyla harmanlayıp, rakip güçlere kendi iddialarını kabul ettirme, onları ikna etme amacı ile ekonomik, siyasi, sosyal vb. alanlarda gerçekleştirilen savaş öncesi müdahaledir."

Bu din temelli güç mücadelesi süreci, toplumsal sorunların olduğu gibi değil istenildiği gibi gösterilmesi, istenilen formların dinle gölgede kalması ve Kutsal alanla kutsal olmayan alanın birlikte bozulmaya tabi olma sürecidir.⁶⁰

Savaş Ansiklopedisinde geçen yaklaşık 1800 savaşın yalnızca yüzde 7'sinin aleni bir şekilde din savaşı olarak kategorize edilmesine ve birçok savaşın nedeninin dini olmamasına karşın dini bir nedene dayandırılması,⁶¹

⁵⁷ Niyazi Akyüz ve İhsan Çapcıoğlu, "Din ve Toplum İlişkileri", *Din Sosyolojisi El Kitabı*, der. Niyazi Akyüz ve İhsan Çapcıoğlu, Ankara: Grafiker Yayınları, 2015, 43-47, s.46.

⁵⁸ Ejder Okumuş, *Dinin Meşrulaştırma Gücü*, İstanbul: Özgü Yayınları, 2005, s.11-48.

⁵⁹ Ian Thompson, *Odaktaki Sosyoloji Din Sosyolojisine Giriş*, çev., Bekir Zakir Çoban, İstanbul: Birey Yayıncılık, 2004, s.52.

⁶⁰ Mehmet Zeki İşcan, *Gelenekten Geleceğe İslami Düşünceye Yenilik*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2015, s.9-63.

⁶¹ Mehmet Zeki İşcan, "İnancın Siyasal Nefrete Dönüşmesi ve Siyasal Öfkenin İnançsallaşması Arasında Selefilik", *Küreselleşme Radikalizm ve İslam*, der. İbrahim Turan. Ankara: Maarif Mektepleri, 2017, s.87.

Teo-Sosyolojik boyutun önemini ortaya koyması açısından dikkate değerdir.

Diğer taraftan Teo-Sosyolojik mücadele verilirken kullanılmış ve yeni ortaya çıkarılmış birçok araç söz konusudur. Özellikle Müslüman toplumlarda yaşayan halk üzerinde denenmiş birçok olay (terörizm, isyanlar, sokak hareketleri, mezhep çatışmaları, intihar bombacılığı, din temelli radikal örgütler, İslamafobi, devlet başkanlarının idamı vb.) Teo-Sosyolojik savaş araçları kullanılarak yapılmaktadır. Teo-Sosyolojik savaşın bu eski ve yeni araçları konjonktürel olarak bazen “misyonerlik, oryantalizm, meşrulaştırma, kimliksizleştirme ve değerlerle çatıştırma, bazen de tarihi arka planın istismarı, kutsallaştırma, uydurma hadis etkisini kullanma vs.” gibi şekillerde olmaktadır.

Güçler mücadelesinde sosyoloji-din ikilisinin öneminin farkında olmayan toplumlar ya da ekonomik anlamda merkez süper gücün sadece çevresi pozisyonunda olan toplumların doğal olarak Teo-stratejik ve Teo-sosyolojik olarak mağdur bir toplum olması kaçınılmazdır. Teo-Stratejilerin hedefi olan ve karşı koyamayan toplumlar bu yüzden “Teo-Stratejik Mağduriyet” pozisyonundaki toplumlardır.

2.2. Teo-Sosyolojik Müdahalenin Bir Stratejisi Olarak Teo-Stratejisinin Anlamı

Teo-Strateji kavramına değinmeden önce bu kavramı daha iyi anlamak için, strateji kavramına değinmek gerekmektedir. Çünkü Teo-Strateji ifadesi hem üslup hem kapsam olarak karışım bir ifadedir. Stratejinin böyle farklı kelimelerle birleşiminin nedeni, önceden yalnızca askeriye ile ilişkili anlamı olan stratejinin zamanla yeni manalar kazanması ve farklı disiplinlerde de kullanılmasındandır.

“Stratos” köken olarak ilkçağ Yunanistan’ında ordu ve “ago” ise yönetmek⁶² manasına gelmekte, “Strategos” ifadesi ise ilkçağ Mısır ülkesinde neredeyse benzer manalar için kullanılmaktadır.⁶³ Yine benzer şekilde Yunan dilinde “stratego” ifadesi, “kaynakların etkin kullanılması yoluyla düşmanı etkisiz kılma planı” manasındadır. Bütün bu ifadelerin “yöntem, plan, çizgi” manasında olan Latince’deki “stratum” ifadesinden üretildiği de söylenmektedir.⁶⁴ Strateji kelimesini açıklayan bu manalar ilk kez kullanıldığı zamanlarda ona bu manaları veren güç kaynağının sert güce ait kaynaklar olduğunu göstermektedir. Yine “nasıl” sorusu bir yöntem olarak kullanılırken, güç kaynaklarına ve eldeki kaynaklara gönderme

⁶² Uğur Güngör, “Terörizm Stratejisi mi? Terörizmin Stratejisi mi?”, *Akademik Bakış*, 24(2019), s.3.

⁶³ Beril Dedeoğlu, *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*, İstanbul: YeniYüzyıl Yayınları, 2018, s.23-141.

⁶⁴ Bilal Sevinç, “Strateji Kavramı ve Örgütlerde Bir Yönetim İlkesi Olarak Kullanılması”, *Türk İdare Dergisi*, 479(2014), s.216.

yapılmaktadır.

Ayrıca Strateji ifadesi sözlüğümüze İtalyan dilinde “taktik, plan” manasına gelen “strategia” ifadesiyle girmiştir. Bu anlamda stratejiyle en ilişkili kavram taktik olmaktadır. Stratejinin orta ve uzun vadeler için, taktiğin ise daha kısa vadeli kullanılan bir kavram olması ise aralarındaki en önemli farkı oluşturmaktadır.⁶⁵

Strateji aynı zamanda değişim ile de ilgilidir. Yaklaşık bir asırda meydana gelebilecek değişiklik ve hareketlilik hızının birkaç güne kadar indiği günümüzde, strateji kadar stratejiyi belirleyebilmek de önemli bir unsur haline gelmiştir. Çünkü strateji aynı zamanda geleceği ilgilendirmektedir. Oysa gelecek artık yerinde duramayacak kadar hareketli ve hızlıdır. Bu durum “stratejik belirsizlik” durumunu yaratmıştır.⁶⁶ Çok yaygın bir istihbarat şebekesine, birçok müttefik ve yüzlerce düşünce kuruluşu ve dünyanın farklı yerlerindeki yüzlerce askeri üs ve yapılanmasına rağmen ABD’nin gerçekleştirdiği uluslararası faaliyetlerin kendine ve müttefiklerine zararlı sonuçlar doğurması,⁶⁷ stratejik belirsizliğin yarattığı sonuçlarla ilgilidir. Stratejiler, stratejik belirsizlikler hesaba katılarak esnek ve değişmeye hızlı karşılık vererek yapılmalıdır. Bu yüzden stratejinin bir anlamı da stratejik ortamın değişen dinamiklerine uyum sağlama sanatı olmuştur.⁶⁸ Çünkü strateji aynı zamanda “değişikliklerin hesaplanması ya da öngörülmesi” demektir.⁶⁹

Teo-Strateji birleşimindeki Teo (Theo) kelimesi tek başına Tanrı anlamına gelmektedir. Teo-Strateji kavramıyla birlikte Tanrı merkezli bir inanış ya da kutsal metinlerin bu bağlamda yorumunu değil, Tanrı hakkında konuşan birey, grup, toplum ve ülkelerin faaliyetleri tanımlanmaktadır.

Dinin birey ve toplum hayatındaki mevcudiyetinin devam edeceğini, dinin yok olacağını ifade eden teoriler ortaya atılsa da,⁷⁰ toplumun ve politikanın zaman zaman az ya da çok merkezinde olduğunu,⁷¹ hatta hiçbir zaman yok olmayacağını, yönlendirici etkisinin devam edeceğini⁷² ve kullanılmaya devam edeceğini söylemek mümkündür.⁷³ Bu anlamda dinin

⁶⁵ Dedeoğlu, Uluslararası Güvenlik, s.92.

⁶⁶ Ali L. Karaosmanoğlu, “Savunma Planlaması ve Stratejik Belirsizlik”, *Bilge Strateji*, 12(2015), s.23.

⁶⁷ Köni, *Kaos*, s.15.

⁶⁸ Necat Eslen, *Tarih Boyunca Savaş ve Strateji*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2018, s.46-279.

⁶⁹ Dedeoğlu, Uluslararası Güvenlik, s.141.

⁷⁰ Ejder Okumuş, *Dinin Toplumsal İnşası*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2015, s.19-89.

⁷¹ Muharrem Ekşi, *Kamu Diplomasisi ve Ak Parti Dönemi Türk Dış Politikası*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2018, s.23-205.

⁷² Ejder Okumuş, *Osmanlı’da Dini Meşruiyet*, Ankara: Maarif Mektepleri, 2019, s.12-102.

⁷³ Mehmet Görmez, “Din İstismarı”, *Din İstismarı*, der. Lamia Levent Abul, Ankara: DİB Yayınları, 2017, s.9-11.

gelecekte de önemini koruyacağını bu yüzden toplumsal hayatın vazgeçilmez bir parçası olduğunu dile getiren bilim insanları bulunmaktadır.⁷⁴

O halde burada dikkat edilmesi gereken husus, dinin etimolojik, semantik, dini veya sosyolojiyi içine alan tanımı değildir. Bir şekilde dinin tarihten bugüne insan ve toplum için negatif ve pozitif etkilerinin nasıl kullanıldığıdır.⁷⁵ Yani dikkate alınması gereken husus yorumlar, yeniden oluşturulan dil, temsil sistemleri, tanımlamalar, kavramsallaştırmalar bunların dini-politik ve dini- stratejik bir çerçevede işlevleridir.⁷⁶ Çünkü Teo-Strateji “ne” sorusundan çok “nasıl” sorusuna cevap veren bir kavramdır. Bu anlamda dinin “nasıl” güce dönüştüğüyle ilgilenmektedir.

Bu yüzden din temelli stratejide, farklı din tarifleri üzerinde durulmaz. Bir dinin kültürleri (Hristiyan kültürü, İslam kültürü vs.), din temelli ideolojiler,⁷⁷ din kullanılarak yapılan eylemler, toplumsal çatışmalar ve elde edilmek istenen amaçlar üzerinde durulur. Yani Dinin güç oluşturma faaliyeti üzerinde durulur.⁷⁸ Bu manasıyla Teo-Strateji rakip toplumların gücünü yok ederek bu toplumların yönetimlerini iç ve dış mekanizmalara bağlayan bir stratejinin de aracıdır.⁷⁹ Çünkü çok eski tarihlerden beri var olan dinin, gizli hedeflerin mühim bir vasıtası olduğunu hesaba katmamak ve dini güç mücadelesi dışında tutmak gerçekçi bir yaklaşım değildir.⁸⁰

Teo-stratejinin tariflerine değinmeden önce “içerdiği hususları” şu şekilde ifade etmekte yarar vardır:

-Teo-Strateji, “din nedir” sorusuyla değil “din nasıl gerçekleştirir” sorusuyla ilgilenir.

-Teo-Strateji’nin tarafların galibiyet ve mağlubiyetine göre algılanan menfi ve müspet anlamı vardır.

-Teo-Stratejinin güç mücadelesi dışında da birey ve toplumlar için olumlu anlamda kullanımı söz konusudur.

-Teo-Strateji olumsuz anlamda kullanıldığı ve gerçek hedefin din olmadığı her durumda onun bu olumsuz tarafı belirgindir.⁸¹

⁷⁴ Hasan Onat, *Türkiye’de Din Anlayışında Değişim Süreci*, İstanbul: Endülüs Yayınları, 2016, s.19-85.

⁷⁵ Ejder Okumuş, “Darbelerde Dini Boyut: 15 Temmuz Örneği”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2(2018), s.590.

⁷⁶ Hilmi Demir, “Radikalleşme Süreçlerinde İdeoloji ve İtikadi İdeolojinin Rolü Üzerine”, *Ortadoğu*, 80(2017), s.12-13.

⁷⁷ İşcan, *Gelenekten Geleceğe*, s.19.

⁷⁸ Aytunç Altındal, (2016). *Vatikan ve Tapınak Şövalyeleri*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2016, s.19-133.

⁷⁹ Yılmaz, “Güçsüz Güç”, s.97.

⁸⁰ Macit, *İmparatorluk Politikalarında Teo-Stratejiler*, s.12.

⁸¹ Halil Altuntaş, “Dini Kaldıraç Yapmak İhaneti”, *Din İstismarı*, der., Lamia Levent Abul , Ankara: DİB Yayınları, 2017, s.35.

-Teo-Strateji, stratejik hedeflerin dinle meşrulaştırılmasıdır.⁸² Meşrulaştırma Teo-Stratejik hedeflerde kullanılan en önemli araçlardandır.

-Teo-Strateji'de dine ait her tür sembol ve simge bir araç olarak kullanılır. Suriye ve Irak'ta görülen IŞİD adlı örgütün Hz. Muhammed'in hadislerinde geçem bir takım sembolleri kopyalayarak "siyah sancak" açması ve bunun üzerinden taraftar toplaması bu duruma günümüzden bir örnektir.

-Çok önemli bir diğer husus Teo-Strateji'nin, Sosyolojik ve Teo-Sosyolojik müdahaleyle iç içe olmasıdır. Etkiden önce strateji oluşturulur.

-Esasında geçmişte de din, bir güç vasıtası olarak kullanılmıştır. Dini stratejinin günümüz diliyle Teo-Strateji olarak isimlendirilmesi, var olan bir gerçeğin başka türlü ifadesidir.

-Teo-Strateji, güç vasıtalarının tamamı ya da bir kısmıyla iç içedir ve strateji bunlarla birlikte oluşturulur.

-Din üzerine kurulan stratejilerin bir diğer özelliği yalnızca işgal öncesinde değil, aynı zamanda işgalden sonra da kullanılmalarıdır. Örneğin Çin'in Müslüman Uygur Türklerine karşı mecburi ateist yapmaya dönük baskısı dâhil çeşitli baskılar yapması, o bölgedeki işgalin hemen akabinde bölgenin dini kimliğini de dönüştürme gayreti, bunun kanıtıdır.

-Teo-Stratejilerin önemli bir diğer özelliği, bloke edilebilmeleri için yine kendilerine ihtiyaç duyulmasıdır. Rakip güce uygulanan bir Teo-Stratejiyi en iyi bloke eden hamle yine Teo-Stratejik olmalıdır.

-Herhangi bir topluma karşı Teo-Strateji, o toplumdaki teolojik zemine dayanmadan yapılamaz. Bünyesinde Alevi ya da Sünni olmayan bir toplumda Aleviler üzerinden çatışma çıkarmak mümkün değildir.

Teo-Stratejinin güç mücadelesi ve toplumsal düzen anlamında iki anlamı ihtiva etmektedir:

Güç Mücadelesi bağlamında Teo-Strateji; güçlü devletlerin hedeflerini gerçekleştirmek için rakip devletlerin din ve kültür bileşenlerini manipüle edip kendisine karşı bir güç payandası olarak kullanılmasına engel olma, bu güç aracını rakibi için bir silah olarak kullanma stratejisidir.

Toplumsal Düzen Bağlamında Teo-Strateji ise; dinin toplumsal bütünleşme ve düzeni sağlayan işlevsel yönünün içeride yönetim lehine toplumu ikna edici ve toplumsal istikrarı artırıcı şekilde, dış toplumda ise yumuşak güç unsuru olarak diğer güç bileşenlerine eklenmiş bir şekilde stratejik olarak kullanılmasıdır. Bu çalışmada ise Teo-Stratejinin güç mücadelesi bağlamındaki kapsamı üzerinde durulmuştur.

Teo-Strateji olumlu anlamda aynı zamanda Kur'an'dan elde edilebilecek bir stratejinin de adıdır. Bu anlamda Teo-Strateji uygulanması birey ve toplum için dinin önerdiği bir davranış yöntemidir. Nadim Macit, "Teo-Strateji; bir

⁸² Okumuş, Osmanlı'da Dini, s.25.

dinin veya din mensuplarının ilahi beyan doğrultusunda geliştirdikleri hareket yöntemidir” derken,⁸³ bu duruma işaret etmektedir. Meseleye Teo-Stratejinin bu yönüyle bakılacak olursa, Kur’an’dan birçok örnek bulmak mümkündür. Örneğin 18. sûre olan Kehf Suresinin 9. ve 22. Ayetleri arası Ashab-ı Kehf diye adlandırılan ve mağarada 300 yıla yakın uyuyan bir inanan topluluğuna ayrılmıştır. Ayetlere göre, bu grup uykudan uyandıktan sonra, aralarında geçen konuşma 19. ayette şu şekilde geçer:

(Kimi de) şöyle dediler: “Ne kadar durduğumuzu Rabbimiz daha iyi bilir. Şimdi siz birinizi bu gümüş paranızla şehre gönderin de baksın, hangi yiyecek daha temiz ise, ondan size azık getirsin. Hem çok dikkatli davransın ve sizi kimseye sezdirmesin”(Kehf, 18/19). Ayette geçen ifade içinde “hem çok dikkatli davransın ve sizi kimseye sezdirmesin” uyarısı dinin inananları için bir “nasıla” ya da bir metoda vurgu yapar. Çünkü ardından gelen ayette böyle davranmazlarsa halk tarafından öldürülecekleri veya zorla onlara dönüştürülecekleri ifade edilir. Kur’an kıssalarının ayetler içinde verilme amacı dikkate alındığında inananların bu ve benzeri örnekler yoluyla bir “hareket yöntemi” geliştirmeleri kaçınılmazdır. İşte bu nokta, Teo-Stratejinin bir parçasıdır. Teo-Strateji’nin bu yönüne bakıldığında ise dinin yalnızca olumsuz ve çıkarıcı güç stratejilerinin bir aracı olarak kullanılmadığı, esasında Teo-Stratejik hareket tarzı olarak olumlu anlamda “eylem planı” olduğunu da söylemek mümkündür.

Yine politik alanla ilgili olarak Teo-Strateji; “dinin birey ve grupları etkileme gücünü aktif ederek yapılanları meşrulaştırma yöntemidir.”⁸⁴ ya da “Beşeri açıdan tanımlanan amaç, hedef ve realiteye, ilahi ve kutsal bir süs vererek, amacın haklılaştırılması sürecidir.”⁸⁵

Gerçekte hiçbir din insanlara bu dünyayı daha katlanılmaz bir hale getirmek için var olmamıştır. Oysa Teo-Strateji; “toplumların içinde yaşadığı ekonomi-politiğin eliyle dinin, çıkış nedeninin ötesinde yerlere taşınmasıdır.”⁸⁶ Bu manada Teo-Strateji bahsedildiği gibi; güç savaşında dinin işgalden önce ve sonra kasıtlı ve kontrollü istikrarsızlık unsuru olarak kullanılmasıdır.⁸⁷ Böylece din, anlamı tersyüz edilmiş ve bir araç halini almış olur. Yine Teo-Strateji; dinin ülkelere hâkim olma stratejilerinin önemli bir aracı olarak kullanılma metodudur.⁸⁸

⁸³ Macit, İmparatorluk Politikalarında Teo-Stratejiler, s.11.

⁸⁴ Macit, İmparatorluk Politikalarında Teo-Stratejiler, s.9.

⁸⁵ Okumuş, Dinin Toplumsal İnşası, s.89.

⁸⁶ Ali Murat İrat, *Peygamberden İşid’e Modern Dünyada İslami Yaklaşımlar*, Ankara: Nota Bene Yayınları, 2015, s.13-107.

⁸⁷ Fazlı Arabacı, *Türkiye’de Tetiklenen Fay Hattı Alevi-Sünni Farklılaşması*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015, s. 15-145.

⁸⁸ Demir, “Radikalleşme Süreçlerinde İdeoloji”, s.13.

2.3. Geçmişten Günümüze Bazı Teo-Strateji Örnekleri

Strateji ve din kavramları birlikte düşünüldüğünde, geçmişten günümüze kadar birçok olayda Teo-Strateji uygulandığı görülmektedir:

-Birbirleriyle savaşan Hitit ve Mısır devletlerinin ortak düşman olan Asur devletine karşı kurdukları ittifak anlaşmalarında “aynı Tanrıya” inanmaya yönelik dili kullanmaları,

-Araştırmacıların da ortaya koyduğu gibi hiçbir zaman Hristiyanlığı benimsememiş olan I. Konstantin’in Hristiyanlık dininin diğer devlet dinleri içine girmesine onay vermesi,

-Sıffin savaşında (657) Hz. Ali ve Muaviye karşı karşıya geldiğinde,⁸⁹ Muaviye tarafından askerlerine, akıl hocası Amr b. El-As’ın kurguladığı ayetleri ok ucuna asma emrini vermesi,⁹⁰ ardından Muaviye taraftarlarının Hz. Ali taraftarlarına dönüp “hüküm sadece Kur’an’ındır “ demeleri ve bunun üzerine Hz. Ali’nin askerlerinin hareket edemez hale gelmesi,

-Emeviler zamanında Emevilerin bir takım siyasi hilelerle Cemel ve Sıffin kavgasından sonra yanlış uygulamaları,⁹¹ devlet idaresini aldıktan sonra kadere yükleyip kaderci bir din anlayışını seçmeleri,⁹² “bu Tanrı’nın bir kaderiydi” söyleminin iktidara ait dini stratejinin bir parçası⁹³ olarak kullanılması,

-1204 yılında yapılan 4. Haçlı Seferinin⁹⁴ kullandığı din dili ve Ötekileştirilmiş Müslüman dünya algısının ön plana çıkmış olmasına rağmen sonuçlarının bundan farklı olması ve Roma’nın, Bizans’a saldırması,⁹⁵ şehrin yağmalanması ve halka eziyet edilmesi,⁹⁶ bütün zenginliklerin kaçırılması,

-Napolyon’un Mısır işgalinde izlediği dini strateji,

-Yakın geçmişten Milli Mücadele yıllarında İstanbul’dan Atatürk’e karşı çıkarılan fetvalara, Atatürk’ün karşı stratejisi doğrultusunda, Ankara Müftüsü Rıfat Börekçi ve 153 din adamının fetva çıkarması,⁹⁷

⁸⁹ İsmail Çalışkan, *Siyasal Tefsir’in Oluşum Süreci*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2012, s.75-76.

⁹⁰ Hüsamettin Arslan, *Twitmania, Etnomania, Şiddetmania*, İstanbul: Pınar Yayınları, 2016, s.25-67.

⁹¹ Halil İbrahim Bulut, *Dünden Bugüne Siyasi-İtikadi İslam Mezhepleri Tarihi*, Ankara: Ankara Okulu, 2015, s.17-285.

⁹² Adnan Bülent Baloğlu, “Tarih, Siyaset, Ekonomi ve Küreselleşmenin Girdabında Modern Radikal Selefilik Anlamak”, *Din ve Şiddet*, der., Faruk Sancar. Ankara: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları, 2016, s.231.

⁹³ Burhanettin Tatar, “Kutsal Metin ve Otorite: Tarihsel-Fenomenolojik Bir Analiz”, *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 1(2017), s.72.

⁹⁴ Şinasi Gündüz, *Güç, İktidar ve Kutsal*, İstanbul: Hikav Yayınları, 2020, s.9-92.

⁹⁵ Halit Bülbül, *Tarihin Süzgecinde Çağlar Boyu Din Kavgaaları*, İstanbul: Doğu Kitabevi, 2014, s.101.

⁹⁶ Trandafir G. Djuvara, *Türk İmparatorluğunun Paylaşılması Hakkında 100 Proje (1281-1913)*, çev., Pulat Tacar, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017, s.8-75.

⁹⁷ Kemal Arı, “Büyük Millet Meclisi’nin Açılışına Giden Yolda Fetva Savaşları”, *Bütün Dünya Dergisi*, 4(2016), s.56.

-Kapitalizmin yeni bir versiyonla dine başvuru metodunun komünizme karşı olan projenin temeli haline getirilmesi,⁹⁸ Rusya'ya karşı oluşturulan yeni cephede,⁹⁹ tüm dinlerin yan yana ve dinsiz komünizme karşı birleştirilmesi,¹⁰⁰

-2016'da yapılan din görünümlü darbenin baş aktörü olan Fethullah Gülen'in, ABD'nin Rusya'ya karşı kutsal cephe stratejisini oluşturduğu dönemlerde yine ABD tarafından Türkiye'deki Komünizmle Mücadele Derneğine girmesi ve icraatlarında yardımcı olması,¹⁰¹ bu stratejinin ittifak halindeki müttefik ülkelerde kendisi için yardımcı araçlar yaratması,

-Yer altı zenginlikleri ve Kuşak Yol Projesi hesaba katıldığında, Çin'in Türkistan'ın doğusundaki özgürlük faaliyetlerini "İslami Terör" olarak lanse etmesi¹⁰² gibi örnekleri, geçmişten günümüze bazı Teo-Strateji örnekleri içerisinde göstermek mümkündür.

Bu bir kısım örnekler göstermektedir ki din kamuflejli bir olayda, olayın görünen yüzü "davranışın dini olduğu yanılgısı" yaratmaktadır. Esasında olayın gerçek amacı ve elde edilmek istenen sonuçlar çok farklı nedenlere (politik, ekonomik, askeri vs.) dayanmaktadır. Olayın ilk haliyle hemen ya da hiçbir zaman rakip güç tarafından anlaşılmasının nedeni, dinle ekonominin, dinle etiğin, dinle politikanın, dinle estetik ve eğitimin, dinle bilimin ve sosyolojinin iç içe geçmiş özellikleri nedeniyledir.¹⁰³

2.4. Teo-Stratejinin Unsurları

Hiçbir toplumda önce politika peşinden ekonomi ya da önce ekonomi peşinden din ve bilim yaşanmaz. Tüm sosyal unsurlar birbirleriyle ilişkili ve iç içe olarak onları yönlendiren sürecin özeti olarak ortaya çıkar.¹⁰⁴ Çünkü unsurların hiçbiri, diğerlerinden izole edilmiş şekilde anlaşılabilir. ¹⁰⁵ Toplumsal değişimleri ve problemleri yalnızca teknoloji ya da ekonomi ile izah etmek, toplumsal değişmeye neden olan diğer faktörleri yok saymaya ve değişimi tek nedenli izaha neden olur. ¹⁰⁶ Bu sebepten ekonominin,

⁹⁸ Ramazan Kurtoğlu, *Din ve Küresel Ekonomi-Politik*, İstanbul: Destek Yayınları, 2017, s.16.

⁹⁹ Şahin, *Din-Dış Politika*, s.67-68.

¹⁰⁰ Macit, *İmparatorluk Politikalarında Teo-Stratejiler*, s.13.

¹⁰¹ Hilmi Demir, *Gülen Örgütü Ezoterik Bir Kültür Cemaatinin Radikalleşmesi*, Ankara: Ay Yayınları, 2018, s.7-27.

¹⁰² Filiz Çoban Oran, *21.yüzyılda Din ve Uluslararası İlişkilerde Dönüşüm*, Bursa: Sentez Yayıncılık, 2017, s.13-92.

¹⁰³ İrat, *Peygamberden İŞİD'e*, s.76.

¹⁰⁴ Meriç Pehlivan, "Din-Ekonomi İlişkisi İle Bu İlişkinin Toplumların ve Bireylerin Davranışlarındaki Yansımaları", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2016), s.31-32.

¹⁰⁵ Peter Burke, *Sosyoloji ve Tarih*, çev., Mehmet Tanju Akad, İstanbul: İslık Yayınları, 2019, s.11-25.

¹⁰⁶ Osman Eyüboğlu, "İslam Dünyasının Geri Kalmışlık Sorununa Kurtuluşçu Yaklaşımlar", *Ekev Akademi Dergisi*, 18(2004), s.196.

savunmanın, eğitimin, göçün, nüfusun, teknolojinin, bilimin bir ülkedeki görüntüsü, hem o ülkenin Teo-stratejik mağduriyete ne şekilde maruz kaldığını ya da kalabileceğini,¹⁰⁷ hem de dinin, gerçekte hangi hedefi gölgelemek için kullanıldığını göstermektedir.¹⁰⁸ Demek istenilen, Teo-Stratejide toplumsal alanda; ekonomiden, bilimden, politikadan, teknolojiden, nüfus ve göçten veya eğitimden ayrı bir din düşünülmesinin mümkün olmadığıdır.¹⁰⁹ Bu manada din, toplumsal ve politik dönüşümlerde başrolde olan önemli bir olgudur.¹¹⁰ Çünkü sosyolojik hamle yalnızca toplumsal kurumların biriyle yapılmamakta, hepsi aktif edilerek topluma sirayet edilmeye çalışılmaktadır. Bu unsurlar ekonomi, siyaset, teknoloji, bilim, eğitim, demografi, kültür ve göç olabildiği gibi özgür düşünce ortamı, ekoloji, küreselleşme de olabilmektedir. Her bir unsur konusundaki toplumsal zafiyet ya da devleti yönetenlerin farkındalığının yetersizliği, sosyolojik savaşın farklı çeşitlerinin toplum üzerinde kolayca uygulanabilmesi için verimli bir zemin yaratmakta ve Teo-stratejik emelleri aktif etmektedir.

Sonuç

Dinin sübjektif ve toplumsal işlevsel yönü dışında çok fazla dillendirilmeyen, yazılmayan stratejik yönü, gerçekte günümüze kadar pratikte sürekli kullanılmıştır. Böyle bir durum dini güç mücadelesi perspektifinden ele almayı ve hem iç (toplumsal) hem de dış (uluslararası) güvenliğin doğrudan kapsamı içinde görmeyi gerekli kılmaktadır. Oysa Müslüman toplumların son iki asrı dikkate alındığında din temelli toplumsal olayların daha çok din istismarı ya da dinin bireysel ve çıkar sağlayan yönleri açısından ele alınarak analiz edildiği görülmektedir. Halbuki Teo-Strateji olgusu, din istismarı ve çıkar sağlamayı kapsasa da bu tip kavramlara indirgenemeyecek kadar geniş bir olgudur. Sorunları ele alırken kullandığımız tanımlar, kavramsallaştırmalar o sorunların çözümü etkileyen araçlardır. Aslında çok önemli olan bir konu onu daha az önemli hale sokacak olan bir kavramla açıklandığında, o konuda önemsizleşmekte ve zamanla buharlaşmaktadır. Bu durum ise konuya karşı yeteri derecede refleks ve bilinç oluşmasını önlemektedir. Müslüman toplumlara karşı dinin son iki asırda Teo-Stratejik bir araç ve Teo-Sosyolojik bir müdahale aracı olarak kullanılmasına rağmen yalnızca “istismar, metin yorumlama, radikalizm, radikal psikoloji, gerilik, çağdaşlık, pozitivizm” bağlamlarında ele alınması ve sadece dindar bireylere ait bir olgu olarak görülmesi, bu toplumların

¹⁰⁷ Darıcı ve İsmayıl, “Popüler Kültür”, s.45.

¹⁰⁸ Nadim Macit, *Dünya-Dil Sistemi ve Dini Söylem*, Ankara: Sarkaç Yayınları, 2010, s.99-117.

¹⁰⁹ Ejder Okumuş, *Toplumsal Değişme ve Din*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2015, s.20-39.

¹¹⁰ Okumuş, *Osmanlı'da Dini*, s.94-95.

sürekli neden Teo-Sosyolojik müdahale ve Teo-Stratejilerin münbit zemini olduğunu açıklamaktadır. Bu çalışma güç mücadelesi bağlamında meseleyi ele alırken dinin esasında pratikte birçok devirde stratejik bir şekilde kullanıldığını ortaya koyarak, Teo-Stratejinin sosyolojik güvenlikte önemli konuların başında gelen bir kavram olması gerektiğini vurgulamıştır. Bu amaçla güç mücadelesi, sosyolojik müdahale ve Teo-Stratejisi üçlüsü kullanılarak dinin; sosyolojiden siyasete, ekonomiye, uluslararası ilişkilere ve eğitime, yer altı ve yer üstü kaynaklarına göçe, demografiye, kadim bilgilere ve tarihe kadar birçok alanla ve konuyla esasında ne derece sıkı bir ilişki içinde olduğu gösterilmiştir.

Bir diğer önemli nokta, güç mücadelesinin sonuçta aranmasının yanlışlığı noktasıdır. Savaş olarak bilinen olgu aslında savaştan önce başlamakta ve bitmektedir. Sosyolojik savaş ve müdahale şeklinde bu araştırmada açıklanan husus, farklı çeşitleri ile gerçekleştirilmektedir. Bu çeşitlerinden biri olan Teo-Sosyolojik müdahalenin İslam toplumları üzerinde son iki yüzyılda gerek uydurma hadisler, meşrulaştırma, tarihi arka planın istismarı, gerekse İslamofobi, kutsallaştırma, Teo-Stratejik mağduriyet yaratma gibi araçlarla gerçekleştiği görülmektedir. Oysa güç mücadelesinde galibin mağlup üzerindeki hedeflerinin gerçekleşmesi, mağlubun, galibin hangi araçları kullandığına dair bir bilgisinin olmadığını da göstermektedir. Çalışmanın ortaya koyduğu bu durum gerek İslam toplumlarında gerekse bunlar özelinde Türkiye’de sorumlu her çevrenin güç mücadelesi-sosyolojiden bileşenlerine hemen hemen hiç önem vermediğini ve ivedi bir şekilde vermesi gerektiğini göstermektedir.

Bu bağlamda bağımsız bir alan gibi görülen ekonomi, teknoloji, bilim, eğitim, demografi, politika, savunma sanayi, göç, özgür düşünce ortamı gibi unsurlar doğrudan toplumu –sosyolojik boyutu- ilgilendirmekte ve toplumsal hareketler, dini gruplar, toplumda var olan mezhep çatışmaları hattını da rakip toplum lehine harekete geçirmektedir. Böylece hem eko-biyotekno-sosyolojik savaş ve müdahale hem de Teo-Sosyolojik müdahale zemini oluşmaktadır.

Kaynakça

- Abuzar, Celil. “Dinin Toplumsal Yaşam Üzerindeki Etkisi”. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 26 (2011): 143-153.
- Akyüz, Niyazi ve Çapcıoğlu, İhsan. “Din ve Toplum İlişkileri”. *Din Sosyolojisi El Kitabı*. Der., Niyazi Akyüz ve İhsan Çapcıoğlu. Ankara: Grafiker Yayınları, 2015: 43-47.
- Altındal, Aytunç. *Vatikan ve Tapınak Şövalyeleri*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2016.
- Altuntaş, Halil. “Dini Kaldıraç Yapmak İhaneti”. *Din İstismarı*. Der., Lamia Levent Abul. Ankara: DİB Yayınları, 2017: 35-40.

- Arabacı, Fazlı. *Türkiye’de Tetiklenen Fay Hattı Alevi-Sünni Farklılaşması*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.
- Arı, Kemal. “Büyük Millet Meclisi’nin Açılışına Giden Yolda Fetva Savaşları”. *Bütün Dünya Dergisi*, 4 (2016): 53-56.
- Arslan, Hüsamettin. *Twitmania, Etnomania, Şiddetmania*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2016.
- Aslan, Cahit. “Kafkasya’dan Karadeniz’e Sürdürülebilir Güvenlik: Kafkasya’nın Kadim Halkları Üzerinden Bir Değerlendirme”. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E Dergisi*. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/382829> (erişim 24.05.2019).
- Astan, Gökhan. “Gelişen Teknolojiler ve Değişen Muharebe Şartlarında Geleceğin Askerine Yönelik Teknoloji Öngörü Çalışması”. Yüksek Lisans Tezi, Savunma Bilimleri Enstitüsü, 2015. Tez
- Ataman, Muhittin. “Tepkisellik ve İnşacılık Arasında İslami Hareketlerin Batılı Güçlerle İlişkileri”. *Küreselleşme Radikalizm ve İslam*. Der., İbrahim Turan. Ankara: Maarif Mektepleri, 2017: 23-34.
- Baloğlu, Bülent, Adnan. “Tarih, Siyaset, Ekonomi ve Küreselleşmenin Girdabında Modern Radikal Selefiliği Anlamak”. *Din ve Şiddet*. Der., Faruk Sancar. Ankara: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları, 2016: 227-257.
- 78
- Bachrach, Peter ve Baratz, S, Morton. “Two Faces Of Power”. *The American Political Science Review*. 56 (1962): 947-952.
- Bayrak, Sabahat. “Yönetimde Bir İhmal Konusu Olarak Güç ve Güç Yönetimi-II”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*. 1 (2001): 23-42.
- Bilgin, Vejdî. “İslam Tarihinde Politik ve Dini Dil Üzerinden Nüfuz Mücadelesi”. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. 1 (2014): 7-22.
- Bozdağlıoğlu, Yücel ve Özen, Çınar. “Liberalizmden Neoliberalizme Güç Olgusu ve Sistemik Bağımlılık”. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*. 4 (2004): 59-79.
- Bulut, İbrahim, Halil. *Dünden Bugüne Siyasi-İtikadi İslam Mezhepleri Tarihi*. Ankara: Ankara Okulu, 2015.
- Burke, Peter. *Sosyoloji ve Tarih*. Çev., Mehmet Tanju Akad. İstanbul: Işık Yayınları, 2019.
- Bülbül, Halit. *Tarihin Süzgecinde Çağlar Boyu Din Kavgaları*. İstanbul: Doğu Kitabevi, 2014: 45-228.
- Coşkun, M. Burhanettin. “Güvenlik Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme: Türkiye ve İran”. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*. 4 (2015): 5-23.
- Çağlayan, Yusuf. *Sosyolojik Savaş Jeokültür Jeopolitik Jeogüvenlik*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2017.

Kartal, In The Context of Power Struggle Sociological Intervention and Its Varieties

- Çalışkan, İsmail. *Siyasal Tefsir'in Oluşum Süreci*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2012.
- Darıcı, Sefer ve İsmayıl, E. Karadoğan. "Popüler Kültür, Oyunlar ve Propaganda: Terörizmin Antropolojik Kodları". *Bilge Strateji*. 19 (2018): 9-65.
- Dedeoğlu, Beril. *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*. İstanbul: Yeniüzyıl Yayınları, 2018.
- Demir, Hilmi. "Radikalleşme Süreçlerinde İdeoloji ve İtikadi İdeolojinin Rolü Üzerine". *Ortadoğu*. 80 (2017): 11-13.
- Demir, Hilmi. *Gülen Örgütü Ezoterik Bir Kült Cemaatin Radikalleşmesi*. Ankara: Ay Yayınları, 2018.
- Djuvara, G, Trandafir. *Türk İmparatorluğunun Paylaşılması Hakkında 100 Proje (1281-1913)*. Çev., Pulat Tacar. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- Ekşi, Muharrem. *Kamu Diplomasisi ve Ak Parti Dönemi Türk Dış Politikası*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2018.
- Eslen, Necat. *Küresel Güç Mücadelesi 21. Yüzyılda Jeostrateji*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2017.
- Eslen, Necat. *Tarih Boyunca Savaş ve Strateji*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2018.
- Eyüboğlu, Osman. "İslam Dünyasının Geri Kalmışlık Sorununa Kurtuluşçu Yaklaşımlar". *Ekev Akademi Dergisi*. 18 (2004): 195-218.
- Gökten, Y. Sarıöz. *Hegemonya İlişkilerinin Dünü, Bugünü ve Geleceği Neo-Gramsci Bir Bakış*. Ankara: Nota Bene Yayınları, 2013.
- Görmez, Mehmet. "Din İstismarı". *Din İstismarı*. Der., Lamia Levent Abul. Ankara: DİB Yayınları, 2017: 9-12.
- Gültekin, Hazerfen. "Türk Dış Politikasında Kamu Diplomasisi ve Yumuşak Güç Kavramı." Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2015. Tez
- Gündüz, Şinasi. *Güç, İktidar ve Kutsal*. İstanbul: Hikav Yayınları, 2020.
- Güngör, Uğur. "Terörizm Stratejisi mi? Terörizmin Stratejisi mi?". *Akademik Bakış*. 24 (2019): 1-17.
- Gürsakal, Necmi. *Küreselleşme Teknoloji Ağlar ve Güç*. Bursa: Dora Basım-Dağıtım Ltd. Şti, 2018.
- İrat, A. Murat. *Peygamberden İshid'e Modern Dünyada İslami Yaklaşımlar*. Ankara: Nota Bene Yayınları, 2015.
- İşcan, M. Zeki. *Gelenekten Geleceğe İslami Düşünceye Yenilik*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2015.
- İşcan, M. Zeki. Mehmet. "İnancın Siyasal Nefrete Dönüşmesi ve Siyasal Öfkenin İnançsallaşması Arasında Selefilik". *Küreselleşme Radikalizm ve*

- İslam. Der.*, İbrahim Turan. Ankara: Maarif Mektepleri, 2017: 79-87.
- Kalaycı, İrfan ve Aytakin, Barış. "Çağımız İslam Dünyasında Yaşanan Dinsel ve Sosyo-Ekonomik Sorunlar (Teşhis Boyutu)". *Avrasya Etüdüleri*. 1(2016): 153-182.
- Karaosmanoğlu, L, Ali. "Savunma Planlaması ve Stratejik Belirsizlik". *Bilge Strateji*. 12 (2015): 23-45.
- Kaya, Sezgin ve Mammadzade, Agil. "Çin'in Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleriyle İlişkilerinin Akıllı Güç Kavramı Bağlamında Analizi". *Doğu Asya Araştırmaları Dergisi*. 1 (2019): 37-55.
- Kemikkıran, Nurcan. "Güç Mesafesi Yüksekse Eşitsizlik mi İstenir?". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 2 (2015): 317-344.
- Köni, Hasan. *Kaos Batı Hakimiyetinin Çöküşü*. İstanbul: Wizart Edutainment, 2016.
- Köseoğlu, Özer ve Köktaş, Faruk. "Bilgi, Güç ve Siyasetin Kesişiminde Düşünce Kuruluşları: Kamu Politikaları Bağlamında Bir Analiz". *Yönetim Bilimleri Dergisi*. 30 (2017): 533-552.
- Kurtoğlu, Ramazan. *Din ve Küresel Ekonomi-Politik*. İstanbul: Destek Yayınları, 2017.
- Kurtoğlu, Ramazan. *Biyo-Politik Savaşlar İklim-Su-Gıda-Gdo-Sağlık İstihbaratı*. İstanbul: Destek Yayınları, 2018.
- Macit, Nadim. *Dünya-Dil Sistemi ve Dini Söylem*. Ankara: Sarkaç Yayınları, 2010.
- Macit, Nadim. *İmparatorluk Politikalarında Teo-Stratejiler ve Türkiye*. Ankara: Ay Yayınları, 2016.
- Nye, S, Joseph. *Yumuşak Güç Dünya Siyasetinde Başarının Araçları*. Çev., Reyhan İnan Aydın. Ankara: BB101 Yayınları, 2017.
- Ocak, Metin. "Hangi Ögeler Ulusal Güvenlik Strateji Belgesini Oluşturmalıdır? Bir İçerik Analizi". *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*. 1 (2016): 23-49.
- Okumuş, Ejder. *Dinin Meşrulaştırma Gücü*. İstanbul: Özgü Yayınları, 2005.
- Okumuş, Ejder. *Dinin Toplumsal İnşası*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2015.
- Okumuş, Ejder. *Toplumsal Değişme ve Din*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2015.
- Okumuş, Ejder. "Darbelerde Dini Boyut: 15 Temmuz Örneği". *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 2 (2018): 587-606.
- Okumuş, Ejder. *Osmanlı'da Dini Meşruiyet*. Ankara: Maarif Mektepleri, 2019.
- Onat, Hasan. *Türkiye'de Din Anlayışında Değişim Süreci*. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2016.
- Onat, Hasan. *İslam Ortak Paydası ve Mezhep Gerçeği*. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2019.

Kartal, In The Context of Power Struggle Sociological Intervention and Its Varieties

- Oran, F. Çoban. *21.yüzyılda Din ve Uluslararası İlişkilerde Dönüşüm*. Bursa: Sentez Yayıncılık, 2017.
- Özkaya, Ömer. "Oyunu Anlayamamak". www.güneş.com (erişim 01.03.2019).
- Öngel, Volkan ve Çelik, G. Gençer. *Sosyal Bilimler Perspektifinde Güç-II*. Ankara: Gazi Kitabevi, 2020.
- Özdemir, Haluk. "Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 3 (2008): 113-144.
- Pehlivan, Meriç. "Din-Ekonomi İlişkisi İle Bu İlişkinin Toplumların ve Bireylerin Davranışlarındaki Yansımaları". *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 6 (2016), 13-35.
- Qataert, Donald. *Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş (1881-1908)*. Çev., Sabri Tekay. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Sağlam, Zeliha. "Güç Kavramı ve Ortadoğu'da Değişen Dengeler Üzerinden Güç Okuması". <https://insamer.com/tr/guc-kavrami-ve-ortadoguda-degis-en-dengeler-uzerinden-guc-okumasi-43.html> (erişim 10.09.2018).
- Said, W, Edward. *Şarkiyatçılık Batı'nın Şark Anlayışları*. Çev., Berna Ülner. İstanbul: Metis Yayınları, 2003.
- Sancak, Kadir. "Güvenlik Kavramı Etrafındaki Tartışmalar ve Uluslararası Güvenliğin Dönüşümü". *KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 6 (2013): 124-134.
- Sancak, Kadir. *Uluslararası İlişkilerde Güç Kavramı ve Yumuşak Güç*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016.
- Sevinç, Bilal. "Strateji Kavramı ve Örgütlerde Bir Yönetim İlkesi Olarak Kullanılması". *Türk İdare Dergisi*. 479(2014): 213-242.
- Şahin, Mehmet. *Din-Dış Politika İlişkisi Örneği*. Ankara: Barış Kitap, 2016.
- Tatar, Burhanettin. "Kutsal Metin ve Otorite: Tarihsel-Fenomenolojik Bir Analiz". *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*. 1 (2017): 67-76.
- Thompson, Ian. *Odadaki Sosyoloji Din Sosyolojisine Giriş*. Çev., Bekir Zakir Çoban. İstanbul: Birey Yayıncılık, 2004.
- Volkan, D, Vamık. *Körü Körüne İnanç, Kriz ve Terör Dönemlerinde Geniş Gruplar ve Liderleri*. Çev., Özgür Karaçam. İstanbul: Okyanus Yayınları, 2012.
- Yılmaz, D. Arslan. "Tarikatların Toplumdaki Yeri Ne? Cemaatler Nasıl Denetlenebilir?". <https://www.haberturk.com/tv/program/turkiyenin-nabzi/163> (erişim 04.09.2019).
- Yıldırım, Engin. "Güç Kavramı ve İstihdam İlişkisi". *Amme İdaresi Dergisi*. 4 (1998): 51-64.
- Yılmaz, Ercan, Muzaffer. "Westphalia'dan Günümüze Savaş". *Uluslararası İlişkiler Dergisi*. 14 (2007): 17-38.

Kartal, Güç Mücadelesi Bağlamında Sosyolojik Müdahale ve Çeşitleri

Yılmaz, Sait Yılmaz. "Güçsüz Güç". *Güvenlik Stratejileri Dergisi*. 5 (2007): 67-104.